

VAI TRÒ CỦA TẦNG LỚP TRUNG LƯU Ở VIỆT NAM HIỆN NAY: XU HƯỚNG BIẾN ĐỔI VÀ GIẢI PHÁP THÚC ĐẨY SỰ PHÁT TRIỂN

NGUYỄN ĐÌNH TẤN*

Tóm tắt: Dưới tác động của đổi mới, phát triển kinh tế thị trường và hội nhập quốc tế, tầng lớp trung lưu ở nước ta hiện nay đang ngày một lớn mạnh, phát triển một cách khá đa dạng về loại hình, kiểu loại và đang có sự biến đổi vai trò theo xu hướng tích cực, hết sức rõ nét trên tất cả các mặt, các lĩnh vực của đời sống kinh tế, chính trị, văn hóa, giáo dục, y tế, khoa học, kỹ thuật của đất nước. Việc nghiên cứu sự vận động biến đổi của tầng lớp này, từ đó kịp thời đưa ra những đề xuất, kiến nghị các giải pháp nhằm phát huy vai trò tích cực của tầng lớp này là hết sức cần thiết.

Từ khóa: Tầng lớp trung lưu, trí thức, doanh nhân.

1. Xu hướng biến đổi vai trò của tầng lớp trung lưu trong nền kinh tế thị trường và hội nhập quốc tế

Ở Việt Nam, trong một thời gian dài trước đây, các nhà chính trị, các nhà khoa học ít đề cập tới tầng lớp trung lưu. Chúng ta chủ yếu nói tới giai cấp công nhân, nông dân, trí thức... Các giai cấp tư sản, thương nhân, doanh nhân, phú nông, địa chủ được coi là đối tượng cần đánh đổ và cải tạo của cách mạng. Tầng lớp trung lưu chỉ được nói đến một cách hết sức cẩn trọng, dè dặt, kể từ khi bắt đầu đổi mới, mở cửa, hội nhập; theo đó, vai trò của tầng lớp này còn hết sức mờ nhạt. Sau gần ba thập kỷ đổi mới, tầng lớp trung lưu ở nước ta hiện nay khá đa dạng về loại hình và kiểu loại, bao gồm từ những viên chức, công chức, nhà chuyên môn, giáo sư, kỹ sư, bác sĩ, nhà khoa học, nhà lãnh đạo, quản lý bậc

trung, bậc cao cho tới doanh nhân, nghệ nhân, chủ trang trại... Họ là lực lượng xã hội đông đảo và đang đóng những vai trò kinh tế - xã hội, văn hóa, khoa học, giáo dục hết sức quan trọng trong tiến trình cải cách và thúc đẩy sự tăng tốc theo hướng bền vững của xã hội.

Theo ý kiến của nhiều nhà khoa học, tầng lớp trung lưu như vừa nói trên ngày một tăng nhanh ở nước ta và đang dần trở thành một lực lượng xã hội to lớn và quan trọng trong công cuộc chấn hưng đất nước. Sự lớn mạnh của họ đồng hành với sự thịnh vượng và sự phát triển ổn định, bền vững của đất nước; nó cũng đồng thời góp phần tích cực vào việc hóa giải những mâu thuẫn, xung đột; khắc phục sự phân cực xã hội gay

(*) Giáo sư, tiến sĩ, Học viện Chính trị - Hành chính Quốc gia Hồ Chí Minh.

gắt... phù hợp với mục tiêu phát triển đi lên của xã hội mà toàn Đảng và toàn dân ta mong đợi. Một bộ phận ưu tú của tầng lớp trung lưu luôn có xu hướng vươn lên nhập vào tầng lớp trên (tầng lớp “đỉnh”) để trở thành “đầu tàu”, lực lượng tiên phong, năng động trong phát minh, sáng kiến khoa học, kỹ thuật, trong cạnh tranh, hội nhập, trong phát triển kinh tế. Lực lượng này nếu được Đảng và Nhà nước ta chỉ đạo, dẫn dắt một cách sáng suốt, họ sẽ trở thành một lực lượng xung kích quan trọng đưa đất nước nhanh chóng vượt qua đói nghèo và vươn tới phồn vinh. Tầng lớp trung lưu “lớp dưới” rất gần gũi với tầng lớp nghèo, họ là những người “bà con” của tầng lớp nghèo, họ thường thấu hiểu và dễ cảm thông với người nghèo, là những người thân thiện, cận kề, giúp đỡ người nghèo một cách hiệu quả, thiết thực và được người nghèo dễ gần, dễ tiếp nhận nhất. Thực tiễn sôi động trong phong trào xóa đói, giảm nghèo ở nước ta trong mấy chục năm qua đã minh chứng sinh động cho những điều nói trên. Thực tế cho thấy, sự biến đổi vai trò của tầng lớp trung lưu biểu hiện rõ nhất ở chỗ, từ một lực lượng bé nhỏ với một vai trò “mờ nhạt” đã dần dần trở thành một lực lượng xã hội hùng hậu có vai trò và vị thế rõ nét trong đời sống xã hội; từ chỗ chỉ được nhìn nhận như là một tầng lớp “trung gian”, thậm chí có lúc, có cá nhân, bộ phận được xem là đối tượng cần cải tạo của cách mạng, thì nay chúng ta đã có “Ngày Doanh nhân”, “Ngày Sao vàng đất Việt” để tôn vinh chính thức những doanh nhân làm ăn

giỏi, tôn vinh và biểu dương những doanh nhân thành đạt, chấp hành nghiêm đường lối của Đảng, chính sách, pháp luật của Nhà nước, tạo được nhiều việc làm cho người lao động, đóng góp được nhiều nguồn lực cho ngân sách nhà nước, cho các quỹ phúc lợi xã hội, thực hiện tốt các chính sách xã hội, bảo vệ môi trường, xây dựng phố phường làng, xã sạch đẹp, văn minh. Có thể nói, sự biến đổi vai trò của tầng lớp trung lưu thể hiện khá rõ nét trên tất cả các mặt, các phương diện.

Trước hết, là vai trò trong kinh tế. Chưa bao giờ ở nước ta, tầng lớp trung lưu lại có vai trò to lớn như vậy. Ở đây, tầng lớp trung lưu đóng vai trò là “người lính xung phong”, người tổ chức điều hành sản xuất, áp dụng khoa học, kỹ thuật, công nghệ, người đột phá, xây dựng thương hiệu, hình ảnh, biểu tượng, mở cửa, hội nhập, cạnh tranh, giao lưu quốc tế; người huy động vốn, tìm kiếm, xâm nhập thị trường, kết nối, giao dịch, xuất nhập khẩu, giải quyết việc làm, đóng thuế, đóng góp tài chính và các nguồn lực khác cho xã hội... Có thể dự báo rằng, trong thời gian tới đây, vai trò kinh tế của tầng lớp trung lưu sẽ ngày một gia tăng và sẽ từng bước chiếm được thiện cảm cũng như sự thừa nhận của Đảng, Nhà nước và toàn xã hội.

Thứ hai, là sự biến đổi trong vai trò văn hóa, giáo dục, y tế, khoa học, kỹ thuật. Trong suốt chiều dài lịch sử của đất nước, giới văn sĩ, trí thức đã từng có tiếng nói và ảnh hưởng nhất định đến đời sống xã hội, cũng như có những đóng góp đáng kể trong lĩnh vực văn

hóa, giáo dục, y học, khoa học, kỹ thuật... Bên cạnh đó là những đóng góp rất đáng ghi nhận của các doanh nhân đối với cuộc kháng chiến kiến quốc của dân tộc ta. Tuy nhiên, phải đến những thời gian gần đây, vai trò của những lực lượng xã hội nói trên với tư cách là vai trò của tầng lớp trung lưu mới dần dần được xác lập một cách ngày một rõ nét. Vai trò của tầng lớp này ngày càng được khẳng định và phát huy rõ rệt hơn. Rõ ràng rằng, trong bối cảnh của mở cửa, hội nhập, phát triển kinh tế thị trường, nâng cao năng lực cạnh tranh, những người trí thức trung lưu nói riêng, tầng lớp trung lưu nói chung là những người “hội” ở trong mình những năng lực và phẩm chất cần thiết để có thể đảm nhận và gánh vác những trọng trách xã hội trên mặt trận khoa học, kỹ thuật, công nghệ, văn hóa, giáo dục... Hơn nữa, gần đây, Đảng ta đã có một nghị quyết riêng về trí thức thể hiện sự quan tâm, trân trọng trí thức, kỳ vọng vào trí thức, đồng thời có những chính sách thích hợp nhằm phát huy hơn nữa vai trò của trí thức trong sự nghiệp chấn hưng và đẩy mạnh hơn nữa sự phát triển của đất nước trong thời kỳ mới. Với một môi trường khá thuận lợi, với một tâm thế phấn chấn, với năng lực, bản lĩnh, lương tâm, trách nhiệm của mình, nhìn một cách tổng thể, trong những thời gian tới đây, tầng lớp trung lưu trí thức nói riêng, tầng lớp trung lưu nói chung sẽ phát huy ngày một tích cực hơn nữa vai trò của mình trên tất cả các lĩnh vực, trong đó có lĩnh vực văn hóa, xã hội, y tế, khoa học, kỹ thuật.

Thứ ba, sự biến đổi vai trò của tầng lớp trung lưu trong lĩnh vực chính trị. Trong tiến trình lịch sử đấu tranh giành độc lập dân tộc trước đây, Đảng ta đã tập hợp tầng lớp trung lưu thành thị, tiểu tư sản đi vào phái vô sản giai cấp, là “bầu bạn” của giai cấp công nhân, nông dân và giới trí thức. Họ đã từng kề vai sát cánh đoàn kết chặt chẽ trong khối đại đoàn kết toàn dân tộc do liên minh công - nông - trí thức làm nòng cốt tạo thành một khối gắn kết bền vững mang tính chiến lược dưới sự lãnh đạo của Đảng. Tuy nhiên, do những đặc điểm, hoàn cảnh lịch sử cụ thể nhất định; mặt khác, do còn có những quan niệm đầy đó chưa thật đúng đắn khách quan về tầng lớp này. Trong xã hội còn có những ý kiến cho rằng, những người trung lưu thành thị thuộc tầng lớp “trung gian”, thì lập trường chính trị dễ bị ngã nghiêng, dao động, không kiên định. Tiến trình đổi mới, mở cửa, công nghiệp hóa, hiện đại hóa, hội nhập quốc tế đã dần tạo cho tầng lớp trung lưu những môi trường, thời hậu mới, thuận lợi cho sự phát triển. Nhiều trung lưu trí thức đã tham gia Quốc hội, tham gia các diễn đàn chính trị - xã hội một cách tâm huyết, uy tín và trách nhiệm. Đội ngũ trung lưu trí thức ngày một đông đảo, phần lớn trong số họ xuất thân từ công nhân, nông dân, có quan hệ rất gần gũi với công nhân, nông dân, thấu hiểu công nhân, nông dân, là người “bà con” của công nhân, nông dân; họ được đào tạo khá cơ bản, được trải nghiệm bởi thực tiễn đổi mới; họ là người vừa có lập trường quan điểm tư tưởng chính trị khá vững vàng, trung

thành với Đảng, với dân tộc, vừa là người cách tân, người có tư tưởng và hành động tiên bộ; họ hoạt động quảng giao và luôn ủng hộ cái mới. Với tất cả những phẩm chất mới mẻ của mình, người trung lưu trí thức nói riêng, người trung lưu tiến bộ nói chung đã, đang và sẽ “đóng” ngày một tốt hơn vai trò của mình trong lĩnh vực chính trị. Đây chính là sự phát triển mang tính quy luật ở các nước đang phát triển và đồng thời cũng chính là điều chúng ta mong đợi.

2. Một số giải pháp nhằm phát huy vai trò tích cực của tầng lớp trung lưu

2.1. Đổi mới cơ chế chính sách

Công cuộc đổi mới do Đảng ta khởi xướng đã tạo ra môi trường, thời hậu và động lực to lớn cho sự hình thành và phát triển của tầng lớp trung lưu. Tuy nhiên, trong thời gian tới đây, Đảng, Nhà nước cần đổi mới và hoàn thiện hơn nữa cơ chế, chính sách, tiếp tục tháo dỡ những “rào cản” còn rơi rớt lại nhằm tạo ra những môi trường, điều kiện thật sự thuận lợi, thúc đẩy hơn nữa sự phát triển của tầng lớp này. Trước hết, về tầng lớp trí thức, thực tế vẫn còn những thủ tục hành chính rườm rà, nhiều kê, thiếu sát thực, gây phiền nhiễu, bức xúc cho các nhà khoa học trong quá trình triển khai những dự án, đề tài, công trình nghiên cứu của mình. Mặc dù Đảng ta đã có một nghị quyết riêng dành cho trí thức song cần phải có những chính sách cụ thể hơn nữa nhằm tạo ra một trật tự thật sự công bằng, “hợp thức” cả về đánh giá, khai thác, sử dụng, đãi ngộ (hiểu theo nghĩa là ai có tài năng, đức độ, cống hiến, đóng góp như thế nào thì

phải được nhìn nhận đánh giá, sử dụng, đãi ngộ như thế ấy, không cào bằng, không hạ thấp, không thiên lệch). Chính sách như vậy sẽ phát huy hơn nữa những tiềm năng sáng tạo hết sức to lớn vốn vẫn “ẩn tàng” trong đội ngũ trung lưu trí thức. Trong bối cảnh của hội nhập quốc tế, thời đại kinh tế tri thức, thời đại cách mạng khoa học, kỹ thuật, công nghệ “một ngày bằng 20 năm” như hiện nay, hơn bao giờ hết, Đảng, Nhà nước Việt Nam cần phải có những chính sách thực sự đặc biệt đối với tầng lớp trung lưu trí thức nhằm phát huy tối đa những tiềm năng của họ. “*Hiện tài là nguyên khí của quốc gia*”, hãy làm tất cả những gì để nguyên khí quý giá đó góp phần làm cho hưng thịnh đất nước. Đối với tầng lớp doanh nhân, chủ trang trại, bên cạnh những chính sách hết sức cởi mở, thông thoáng của Đảng, Nhà nước, vẫn còn tồn tại không ít những hạn chế, bất cập. Nhiều người vẫn than phiền về vấn đề cơ chế vay vốn, vấn đề tài chính, ngân hàng, tính thất thường, thiếu ổn định của một số chính sách. Để nâng cao hơn nữa năng lực cạnh tranh của tầng lớp này, Đảng, Nhà nước ta cần tiếp tục đổi mới, hoàn thiện cơ chế, chính sách, cần tháo gỡ những thủ tục, quy định lạc hậu không phù hợp đã trở thành “rào cản” đối với quá trình sản xuất kinh doanh và sự mở mang, phát triển của tầng lớp này. Trong bối cảnh “thế giới phẳng” và cạnh tranh toàn cầu hiện nay (mặc dù điều này đã được Đảng và Nhà nước ta nói đến nhiều, song chúng tôi vẫn cần tiếp tục khuyến nghị); cần tạo ra những cơ chế, chính

sách mới, thông thoáng, phù hợp hơn nữa cho sự phát triển của tầng lớp này.

2.2. Tuyên truyền, vận động, giáo dục, đào tạo

Tầng lớp trung lưu ngày một tăng nhanh ở nước ta và đang dần trở thành một lực lượng xã hội to lớn và quan trọng trong công cuộc chấn hưng đất nước. Tầng lớp trung lưu nếu được định hướng phát triển tốt sẽ đồng hành với thịnh vượng và sự phát triển của đất nước; góp phần tích cực vào việc hóa giải những mâu thuẫn, xung đột; là “cầu nối tự nhiên” giữa tầng lớp giàu và tầng lớp nghèo; là người bạn gần gũi và dễ dàng hợp tác, tương trợ với cả người giàu và người nghèo, cả kẻ mạnh và người yếu, theo đó mà giảm đi những trug lực xã hội, đồng thời góp phần vào việc củng cố khối đại đoàn kết trong toàn xã hội. Trong bối cảnh Đảng lãnh đạo, Nhà nước pháp quyền xã hội chủ nghĩa quản lý, nhân dân làm chủ, với sự giám sát chặt chẽ của hệ thống chính trị, tầng lớp trung lưu về cơ bản đã mang “bộ mặt mới”, khác biệt một cách căn bản với cái gọi là “tầng lớp trung gian” dễ bị ngã nghiêng, dao động như quan niệm trong một thời gian dài trước đây. Với sự phân tích như vậy, chúng ta cần tiến hành các nghiên cứu bài bản, thấu đáo về lực lượng xã hội này; từ đó có những đường lối, chính sách, lộ trình, giải pháp thích hợp nhằm thúc đẩy tầng lớp trung lưu lớn mạnh và phát huy tốt nhất vai trò của tầng lớp đó trong tiến trình phát triển đất nước. Bên cạnh đó, chúng ta cũng cần tăng cường thông tin, giáo dục, truyền thông một cách thường

xuyên, rộng rãi nhằm làm chuyển đổi nhận thức của cán bộ, đảng viên và quần chúng nhân dân về sự hiện diện, về những đóng góp tích cực của tầng lớp trung lưu, qua đó làm cho xã hội có thiện cảm, ủng hộ và sẵn lòng hợp tác với tầng lớp trung lưu, liên minh chặt chẽ với tầng lớp trung lưu trong thời kỳ dựng xây đất nước. Song hành với quá trình này, Nhà nước cũng cần tăng cường mở các khóa đào tạo, bồi dưỡng giúp cho việc nâng cao năng lực, phẩm chất chính trị, đạo đức nghề nghiệp, trách nhiệm xã hội cho tầng lớp trung lưu nhằm phát huy cao nhất những phẩm chất và năng lực tốt đẹp trong họ, đồng thời giảm thiểu đến mức thấp nhất những sai sót, tiêu cực có thể nảy sinh.

2.3. Mở rộng các cơ hội giao lưu, hợp tác quốc tế

Hội nhập quốc tế đòi hỏi tất cả mọi người, mọi tầng lớp xã hội, trong đó đặc biệt là tầng lớp trung lưu phải không ngừng học hỏi, mở rộng tầm nhìn và phải học được các phương thức ứng xử mới phù hợp với những đòi hỏi của quy tắc, chuẩn mực quốc tế. Trong bối cảnh như vậy, một mặt, tầng lớp trung lưu phải hết sức chủ động, tự lực, tự thân vận động, tự mình mở mang, khai thác các cơ hội, thiết lập được các quan hệ với các đối tác; mặt khác, Đảng, Nhà nước cần nới lỏng một số thể thức, thủ tục, tạo ra những quy định mới thích hợp, hỗ trợ và tạo những “khung khổ” pháp lý cần thiết giúp tầng lớp trung lưu dễ dàng giao lưu, hội nhập, hợp tác trong nghiên cứu khoa học, trao đổi văn hóa, cũng như trong hợp tác sản xuất,

liên kết đầu tư, khuyến khích trương thương hiệu, quảng bá doanh nghiệp, mở rộng thị phần, phát triển nguồn lực tài chính, cũng như các nguồn lực khác.

2.4. Vinh danh, khuyến khích tích cực, bản lĩnh và năng lực sáng tạo của tầng lớp trung lưu

Trong một số năm gần đây, Đảng và Nhà nước Việt Nam đã có những hoạt động vinh danh, khen thưởng khá đều đặn những nhà khoa học, nghệ nhân, nghệ sĩ, nhà doanh nghiệp có thành tích xuất sắc, như trao giải thưởng “Covalepxkaia” cho các nhà khoa học nữ, giải thưởng Hồ Chí Minh cho các nhà khoa học có những cống hiến khoa học xuất sắc, giải thưởng “Cành cọ vàng” cho các nhà đạo diễn có những kịch bản phim hay, giải thưởng “Sao vàng đất Việt” cho các doanh nhân, “Sao thần nông” cho các nông dân sản xuất, kinh doanh giỏi... Những hoạt động này đã ghi nhận, vinh danh các nghệ sĩ, nghệ nhân, doanh nhân, nhà khoa học, cổ vũ, khuyến khích họ thêm hưng khởi, hăng say, nhiệt huyết và sáng tạo nhiều hơn nữa trong sự nghiệp của mình. Chúng ta mở rộng hơn nữa, đa dạng hơn nữa các hoạt động này; cần phải làm cho các hoạt động vinh danh một cách thực chất hơn với các hình thức phong phú hơn, sinh động hơn. Đối với các doanh nhân, các giải thưởng có thể chỉ chú trọng về mặt tinh thần, song đối với các nghệ nhân, nghệ sĩ, nhà khoa học, những người làm việc trong các cơ quan, tổ chức, lĩnh vực phi lợi nhuận, thì ngoài những danh hiệu, giải thưởng tinh thần, cần có những phần thưởng vật chất một cách

xứng đáng hơn, có ý nghĩa thiết thực hơn. Một đề xuất nữa là, cần phải làm cho tất cả mọi người trong xã hội hiểu rằng, những người được vinh danh nói trên vừa là một bộ phận trong nhân dân nói chung, vừa chính là những người trung lưu, là một bộ phận của tầng lớp trung lưu với tư cách là một tầng lớp xã hội đang được hình thành trong cấu trúc giai tầng xã hội ở nước ta hiện nay. Chúng ta cần phải nhìn nhận tầng lớp trung lưu như một lực lượng xã hội to lớn, một lực lượng xã hội đã, đang và tiếp tục được bổ sung từ giai cấp công nhân, nông dân, tầng lớp trí thức, họ là “bầu bạn”, “bà con” của mọi tầng lớp trong xã hội, có nguồn gốc từ mọi giai cấp, tầng lớp trong xã hội, song do nỗ lực phấn đấu, thành đạt mà thành. Tầng lớp trung lưu không tồn tại riêng rẽ, biệt lập bên ngoài các giai cấp, tầng lớp xã hội khác. Đảng, Nhà nước ta cần phải chính thức công nhận sự hiện diện, thực lực và vai trò to lớn của tầng lớp này, coi đó là một trong những lực lượng nền tảng của xã hội chúng ta, cần phải thúc đẩy mạnh mẽ hơn nữa việc trung lưu hóa xã hội một cách chủ động, tích cực và tràn đầy niềm tin tưởng. Xã hội mà toàn dân ta mong đợi, lựa chọn và hướng tới là một xã hội dân giàu, nước mạnh, xã hội thịnh vượng, dân chủ, công bằng, văn minh; một xã hội mà đại đa số là tầng lớp trung lưu, giàu sang, khá giả; một xã hội mà người người, nhà nhà đều có những cơ hội và điều kiện phù hợp để phát triển, để khẳng định mình, khẳng định nhân cách của mình, để sáng tạo, để làm giàu cho mình, làm giàu cho đất nước.

